

УДК 371.132:378.064.2

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА
ВИКЛАДАЧА ЯК УМОВА ОРГАНІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ
ЗІ СТУДЕНТАМИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

Дмитро Герцюк

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

Розглянуто специфіку професійної діяльності викладача вищого навчального закладу в умовах реформування системи вищої освіти. Головну увагу зосереджено на необхідності налагодження системи спеціальної педагогічної підготовки викладачів вищої школи, запропоновано шляхи вирішення цього питання.

Ключові слова: вища школа, викладач, студент, педагогічна взаємодія, спеціальна педагогічна підготовка.

Реформування вищої освіти України, наближення її до європейських та світових стандартів зумовлюють необхідність проведення кардинальних змін і у системі підготовки викладацьких кадрів. Нове соціальне замовлення, яке постало перед вищою школою, зокрема підготовка ринковоорієнтованих фахівців, спроможних професійно, творчо працювати у різних галузях суспільного життя, змінює акценти і у діяльності тих, хто забезпечує цю підготовку. Місія викладача вищої школи початку ХХІ ст. не тільки озброїти студента – майбутнього спеціаліста необхідними знаннями, уміннями і навиками у певній професійній сфері, але й, що вкрай важливо, розвинути в молодій людини такі важливі для подальшого професійного й особистісного зростання риси, як творчість, ініціативу, активність, самостійність, прагнення до постійного самовдосконалення, забезпечити умови для повної самореалізації її потенційних можливостей та здібностей. Ці обставини актуалізують проблему готовності викладача вищого закладу освіти до професійно-педагогічної діяльності у нових соціокультурних умовах.

У сучасних наукових дослідженнях з проблем педагогіки і психології вищої школи (С. Вітвицька, М. Євтух, А. Алексюк, А. Глузман, С. Смирнов, П. Підкасистий та ін.) доволі широко аналізуються проблеми викладання у вищому навчальному закладі, розкриваються специфіка професійної діяльності викладача, складові його педагогічної майстерності тощо. Головно ж увага звертається на змістово-процесуальну сторону викладацької праці як доцільної діяльності щодо навчання, виховання і розвитку студентів, розкриття її основних функціональних компонентів. Водночас така важлива проблема у системі функціонування інституту викладачів вищої школи, як

їхня психолого-педагогічна підготовка, обізнаність і здатність до ефективного використання у професійній роботі сучасних надбань психолого-педагогічних знань не знайшла належного наукового підтвердження та практичної реалізації.

Ставили за мету обґрунтувати положення про необхідність спеціальної педагогічної підготовки викладача вищої школи, узагальнити наявний досвід і накреслити шляхи вирішення цього питання.

Праця викладача вищої школи складна і багатоаспектна. Визначальним і найбільшим за об'ємом її компонентом є навчально-педагогічна діяльність, спрямована на організацію процесу навчання. Читання лекцій, проведення лабораторних, практичних і семінарських занять, консультацій, заліків, екзаменів, рецензування і прийом до захисту курсових робіт і проєктів, керівництво дипломними роботами, навчальною практикою та інше – всього понад 40 видів – становлять зміст цього напрямку. Не менш важливою складовою є навчально-методична діяльність викладача щодо підготовки навчального процесу, його забезпечення і удосконалення. З огляду на ключову проблему якості вищої освіти на сучасному етапі у контексті вимог Болонського процесу цей вектор професійної діяльності викладача особливо актуалізується.

Органічною частиною викладацької праці, яка вирізняється своєю значимістю, засвідчує рівень професійної майстерності, є науково-дослідна робота. Наукова спрямованість особистості викладача є живильним середовищем нових ідей, підходів, нестандартних рішень, могутнім інструментом впливу на формування творчої особистості студента. Особлива роль викладача і у вирішенні питань підвищення виховного потенціалу вищої школи, складних завдань соціалізації молоді, її адаптації до діяльності в умовах сучасного суспільства.

Такий спектр діяльності викладача вищої школи передбачає наявність сукупності характеристик, комплексу рис, без яких забезпечити реалізацію вищезазначених напрямків буде дуже складно, зумовлює інтеграцію в його особистість загальної і професійно-педагогічної культури, розвиток як широкої загальнокультурної, управлінської, спеціальної, так і психолого-педагогічної компетентності. Компетентність викладача – це його актуалізована активна спроможність реалізовувати всі компоненти спільної діяльності навчання (цілі, мотиви, планування, організація тощо), яка зумовлюється його знаннями, навичками, вміннями, засвоєними методами, технологіями навчання та предмета викладання, а також психологічними особистими властивостями (відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, воля, емоції, мотивація тощо).

Очевидно, що сама по собі психолого-педагогічна обізнаність викладача, а тим паче її прояв у такому складному соціокультурному

середовищі, яким є вища школа, без належного наукового підґрунтя, системного і цілеспрямованого її формування матиме поверхневий характер.

Тут властиво і підходимо до постановки проблеми і пошуку шляхів її вирішення, а саме: “Як вчити тих, хто вчить?”, або “Як забезпечити педагогічну підготовку фахівців, предметом діяльності яких є викладацька робота у системі вищої освіти?”

Традиційно найважливішою вимогою до викладача вищого навчального закладу був високий рівень його науково-професійних знань. Для викладання у вищих навчальних закладах України I–IV рівня акредитації необхідна лише вища освіта за фахом, скажімо, економічна, юридична, філологічна тощо. Щоб обійняти посади доцента, професора – відповідний науковий ступінь і досвід викладання у вищій школі.

Предметом інституальної освіти ніколи не було опанування майбутніми викладачами системних психолого-педагогічних знань на науковій основі, іншими словами, спеціальної педагогічної підготовки як такої не існує. У вищій школі наявний певний скептицизм, невдалі порівняння, що “педагогіка”, “методика” – це прерогатива середньої школи. Заради справедливості напрошується інша аналогія. Якщо у системі підготовки майбутнього вчителя середньої школи необхідність психолого-педагогічної складової не піддається ніяким сумнівам і ревізіям навпаки, вона щораз модернізується і вдосконалюється, то чому у вищій школі, як надзвичайно складній педагогічній системі, проблема педагогічної підготовки викладача, по суті, так і не вирішена.

Магістральним шляхом підготовки викладачів для вищої школи була і є аспірантура. Однак аспірантура завжди була орієнтована на засвоєння не викладацької, а науково-дослідної діяльності. Кінцевою метою перебування в аспірантурі є підготовка і, якщо не прилюдний захист, то бодай подання до захисту дисертаційного дослідження, тобто аспірант – майбутній викладач глибоко вивчав і досліджував вузьку наукову проблему, опановував методику наукового пошуку, натомість про підготовку до безпосередньої педагогічної роботи мова не велася. Вимоги обов’язкового вивчення здобувачами наукового ступеня педагогіки і психології вищої школи, які час від часу декларувалися у міністерських циркулярах, наштовхувалися на спротив безпосередньо на місцях, у вищих закладах освіти, оскільки домінувала думка, що вивчення цих дисциплін відволікає аспіранта від виконання дисертаційної роботи і зменшує відсоток тих, хто закінчував аспірантуру із захистом. За відсутності наповненого змістом психолого-педагогічного компоненту в системі аспірантської підготовки формальний характер мала і так звана педагогічна практика.

Інша, не менш усталена і перевірена індивідуалізована форма засвоєння викладацької практики безпосередньо на кафедрі – вивчення досвіду,

копіювання методики викладання досвідчених викладачів, що з огляду на очевидні причини (неминучі труднощі об'єктивного сприйняття нового представниками різних поколінь, сенситивність до інноватики молодшої генерації викладачів та ін.) вже не може сьогодні претендувати на свою винятковість. Та й інший емпіричний метод формування педагогічного досвіду, який має велику традицію, а саме славнозвісний спосіб проб і помилок, теж не вирішує загалом проблеми.

Цілком очевидно, що зміна освітньої парадигми, перехід від традиційного, інформаційно-репродуктивного навчання до моделі інноваційної освіти, яка базується на уявленні та сприйнятті того, що навчання реалізується як спільна діяльність студентів і викладачів у формі діалогу, партнерства, міжособистісних взаємодій, неминуче зумовить і принципову перебудову роботи викладача вищої школи, формування його інноваційної орієнтації, поклику до активної та систематичної творчості у педагогічній діяльності.

Цілком очевидно, що лише висока професійна підготовка викладача без належної педагогічної культури, знання і уміння правильно педагогічно діяти у різних навчально-виховних ситуаціях не забезпечить високих кінцевих результатів. Тільки система навчання побудована на взаємодії, співпраці, співучасті двох головних суб'єктів – викладача і студента – здатна бути ефективною і дієвою. “Перевід” студента в суб'єктну позицію уможливується у такому педагогічному процесі, де викладач є передусім організатором, менеджером, фасилітатором. Ці обставини актуалізують проблему готовності викладачів до оновлення навчання студента, отже, питання спеціальної педагогічної підготовки від дискусійних переходять до тих, які слід доконче вирішувати.

Про необхідності запровадження спеціальної педагогічної підготовки викладача вищої школи свідчить і зарубіжний досвід. У міжнародній практиці сьогодні активно обговорюється питання про те, що викладач вищого навчального закладу – особлива професія. Це передбачає, зокрема, проект Конвенції ЮНЕСКО про права викладачів [9, с. 8]. До слова, саме ЮНЕСКО, ще у 70-х роках минулого століття, визнало технології навчання як навчальну дисципліну, яку багато дослідників вважають складовою педагогіки чи дидактики [7, с. 220]. У багатьох країнах (США, Великобританія, Франція, Австрія, Німеччина та ін.) існує практика призначення на високі викладацькі посади після завершення трирічної додаткової підготовки й отримання диплома викладача вищого закладу освіти.

Ці тенденції простежуються і в освітньому полі України. Зокрема, у ст. 48, п.1. Закону України “Про вищу освіту” вперше на законодавчому рівні сформульована вимога: “Посади педагогічних і науково-педагогічних

працівників можуть обіймати особи з вищою освітою, які пройшли спеціальну педагогічну підготовку” [2, с. 206]. Це означає, що невдовзі слід чекати і на конкретні нормативні акти.

Ця проблема настільки актуальна, що вже сьогодні у деяких вищих навчальних закладах України розробляються і впроваджуються певні методики педагогічної підготовки викладачів. Цінний досвід вирішення цього питання набутий, зокрема, у Київському національному економічному університеті, де кафедра педагогіки і психології пропонує викладачам різних кафедр спеціальний курс-тренінг (108 год) “Сучасні методи навчання”. Кожна тема програми розкриває різноманітні соціально-педагогічно-психологічні аспекти навчальної діяльності викладачів і студентів (індивідуально-типологічні особливості студентів та управління соціально-психологічним процесом в групах, імідж та мовленнєва діяльність викладача, вербальне та невербальне спілкування тощо), кожне заняття – у тренінговій формі (системна сукупність активних методів навчання: дискусія, мозковий штурм, презентації, кейс-метод, сюжетно-рольові ігри тощо) [3].

Введення навчальної дисципліни “Педагогіка вищої школи” у програму підготовки студентів-магістрів Львівського національного університету імені Івана Франка, зміст якої має повністю інноваційний характер, а також запровадження асистентської педагогічної практики спрямовані на розв’язання питання педагогічної готовності майбутніх викладачів до професійної діяльності. Не менш корисною для вирішення цієї проблеми є ідея створення при кафедрі педагогіки університету навчально-методичної лабораторії педагогічної майстерності і відкриття при ній “Школи молодого педагога”.

До інших, більш узагальнених і системних кроків у напрямку наповнення спеціальної педагогічної підготовки викладачів реальним змістом, на нашу думку, слід віднести такі:

1. Відкриття у провідних вищих навчальних закладах України додаткової професійно-освітньої програми з метою здобуття додаткової кваліфікації “Викладач вищої школи”. Мета програми – комплексна психолого-педагогічна, інформаційно-технологічна, соціально-економічна підготовка магістрів, аспірантів, молодих спеціалістів до педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі.

2. Відкриття кафедр педагогіки вищої школи, організація навчально-наукових лабораторій з проблем вищої освіти.

3. Реформування системи аспірантської освіти, яка реалізуватиме не тільки наукову, але й освітньо-професійну програми підготовки науково-педагогічних кадрів для сучасної вищої школи.

4. Введення в перелік екзаменів кандидатського мінімуму іспиту “Проблеми теорії і практики навчання і виховання у вищій школі” як

підсумку глибокого і всебічного вивчення здобувачами наукового звання курсу “Педагогіка і психологія вищої школи”.

5. Проведення переатестації викладачів вищих навчальних закладів з метою з’ясування теоретичного і практичного оволодіння сучасними освітніми технологіями.

6. Суттєве розширення психолого-педагогічної складової у змісті підвищення кваліфікації викладацьких кадрів.

Розв’язання проблеми поліпшення психолого-педагогічної підготовки викладачів вищої школи сприятиме формуванню продуктивного освітнього середовища, підвищенню професійно-педагогічної культури, того фундаменту, без якого викладачеві-педагогові неможливо вирішувати актуальні завдання освіти, навчання, виховання студентської молоді.

-
1. *Вітвицька С. С.* Основи педагогіки вищої школи. К., 2003.
 2. Законодавчі акти України з питань освіти. К., 2004.
 3. *Козаков В.* Як вчити тих, хто вчиться // *Освіта*. 2003. 16–23 лют. С. 11.
 4. *Козаков В.* Психолого-педагогічна підготовка в непедагогічних університетах // *Вища освіта України*. 2002. № 3. С. 37–41.
 5. Можливі шляхи реформування аспірантури/докторантури в Україні. Матеріали семінару у Львівському національному університеті імені Івана Франка 27–29 квіт. 2001 р. / За ред. М. Зубрицької. Львів, 2001.
 6. *Морозов А., Чернилевский Д.* Креативная педагогика и психология. М., 2004.
 7. *Подкасистый П. И., Фридман Л. М., Гарунов М. Г.* Психолого-дидактический справочник преподавателя высшей школы. М., 1999.
 8. *Смирнов С.* Педагогика и психология высшего образования. От деятельности к личности. М., 2001.
 9. *Шумская Л., Дормешкин О.* Психолого-педагогическая подготовка преподавателя высшей школы. Минск, 2000.

**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FACULTY PREPARATION
FOR INTERACTION WITH STUDENTS IN HIGHER SCHOOL**

Dmytro Hertsiuk

*Ivan Franko National University of L'viv
Doroshenko Str., 41, UA-79000 L'viv, Ukraine*

The paper outlines the specificity of higher school faculty professional work in the conditions of higher education reform. It focuses on the system of professional pedagogical preparation of the higher school faculties, proposes some trends of this task solution.

Key words: higher school, faculty, student, pedagogical interaction, professional pedagogical preparation.

Стаття надійшла до редколегії 27.05.2004
Прийнята до друку 10.11.2004